

Vilske härad.

Vilske härad har en tämligen långsträckt form i riktning N-S och gränisar i V till Gäsene, Laske och Skånings härader, i Ö till Gudhems, Vartofta och Frökinds härader. Vilske tillhörde under medeltiden Gudhems bo i Västergötlands sydöstra fjärding och kan enligt ÄVgL:s bötesstadga beräknas ha haft ungefär $\frac{1}{40}$ av landskapets befolkning.

I Vilske härad ha funnits 5 runinskrifter: 2 i Grolanda sn, 2 i Marka sn och en i Vilske-Kleva sn. De övriga 7 socknarna sakna runstenar.

Av de 5 inskrifterna finnas 2 på resta stenar: Vg 130, 133; de övriga 3 tillhöra liggande gravstenar: Vg 129, 131, 132. 4 av stenarna äro bevarade: Vg 129, 130, 132, 133; en är förkommen: Vg 131.

De båda resta stenarna Vg 130 och 133 befinna sig nu på eller i närheten av ursprunglig plats. Vg 130 har visserligen en tid haft annan placering men sedan återförts. Vg 132 har sin plats inne i Marka kyrka, utanför vars murar den först iakttogs. Vg 129 förvaras i Skara museum.

Av de bevarade stenarna äro Vg 130 och 133 hela med oskadad ristning. Gravstenarna Vg 129 och 132 äro sönderslagna, men av den förstnämnda fattas endast några skärvor; av den sistnämnda återstå två större fragment. I båda fallen äro ytskadorna stora och inskrifterna till väsentliga delar utplånade. Runinskriften på den försvunna gravstenen Vg 131 har av tillgängligt bildmaterial att döma varit oskadad.

2 stenar (Vg 130 och 131) avbildades 1687 av Antikvitetskollegiets tecknare Ulf Christofersson. Dessa bilder ha tryckts i J. Göransson, *Bautil* (1750). Båda inskrifterna ha registrerats i J. G. Liljegren, *Runurkunder* (1833). Under slutet av 1800-talet påträffades Vg 129. Vg 132 och 133 observerades först på 1900-talet. Den sistnämnda, som låg kullfallen med inskriftssidan nedåt, hade tidigare gällt för bautasten.

129. Grolanda sn, Skärvums kyrkogård. Nu i Skara museum.

Pl. 111.

Litteratur: T 74. P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 39 (ATA, delvis tr. i ATS 3, 1873, s. 121); S. Söderberg o. E. Brate, *Ölands runinskrifter* (1900-06), s. 31 not 2; P. Öhlin, *De passiva konstruktionerna i fornsvenskan* (1918), s. 20; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 365; S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid I* (1937, rev. 1945), nr 661; I. Lindquist, *Religiösa runtexter* 2, *Sparlösastenen* (Skrifter utg. av Vet. Soc. i Lund, 1940), s. 98; A. Janzén, *Grolandastenen* (i: Göteborgs Högskolas årsskrift 47, 1941: 15); E. Hjärne i *Saga och sed* 1945, s. 58 f.

Äldre avbildningar: Säve, bläckteckning (i a. a.); S. Welin, teckning (VFA), träsnitt (i T 74); Gardell a. a. 2 (1937, rev. 1946), s. 60.

Runstenen, en trefasad gravsten, förvaras nu i Skara museum.

Tidigare har stenen legat på Skärvums gamla kyrkogård vid Kyrkbol i Grolanda sn. Här fann P. A. Säve den år 1863 »å den öfvergifna kyrkogården ... söder om den nedrifna kyrkan, nu en grushop». Skärvums

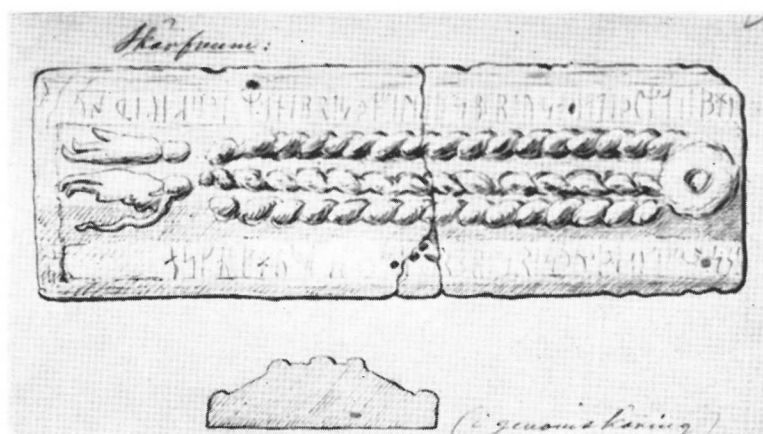

Fig. 218. Vg 129. Grolanda sn, Skärvums kyrkogård. Efter teckning av Säve.

kyrka revs 1759, och stenmaterialet till den nya kyrkan, Grolanda kyrka, härrör delvis ur dessa ruiner, där man ända tills på 1860-talet hämtade byggnadssten jämväl till profanbyggnader. Den runristade gravstenen räddades vid ett sådant tillfälle genom dåvarande kyrkoherdens mellankomst och förvärvades 1878 till Västergötlands fornminnesförening. Den fick i förstora sin placering i Edåsa kyrkomuseum, men flyttades sedermera till museet i Skara.

Sandsten. Längd 1,93 m., bredd 0,57 m. Stenen är avslagen på mitten. Dess ena ända prydes av ett par enkla, reliefhuggna figurer (Adam, Eva och ormen?). Mittfasen i övrigt upptages av tre parallella repstavar. En dylik ornamentlist kantar också lång- och kortsidorna på stenens översida. Inskriften är mycket nött. I ristningsytan förekomma därjämte förrådiska gropar och håligheter, som ytterligare försvåra läsningen.

Inskrift:

æskil : læt stin : þæ ---- pris ---- isui þurs ---- rasi ---- u ---- m · i onipris þfil - - þisp
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 -- rþus -- tti þim : til ro :
 70 75 80 85

Æskell læt sten þe[nn]a ... [le]tti(?) þem til ro.

»Eskil læt (göra) denna sten ... förläne honom (dem) ro.»

Till läsningen: R. 1 har något ovanför mitten en korsande smal fördjupning, som med all sannolikhet är huggen; runan skulle i så fall vara æ; nederst på hst finns en kort fördjupning snett nedåt vänster, som icke gör intryck av att vara huggen. Mellan r. 1 och 2 finnas två små fördjupningar, som på grund av liknande fördjupningar i mängd i stenyta icke kunna betraktas som huggna. 2 s är säker. 3 k har mellan hst och bst en fördjupning, som sannolikt icke är huggen. I 4 i finns t.v. om hst en fördjupning, som ej kan vara huggen. 5 l är säker. Därefter finnas möjligen två svaga punkter. 6–8 læt äro säkra, hst till 8 t dock tunn på mitten. Efter 8 t finnas inga säkra spår av sk. 9 s är säker. Bst till 10 t kan spåras t.v. om hst. R. 11 har en flagring på mitten, som gör att hst här verkar utbuktad; troligen i. Bst i 12 n är mycket grund. Efter 12 n finnas tre grunda, rundade fördjupningar, av vilka de två översta möjligen äro huggna (sk). Övre delen av bst i 13 þ är tydlig; hst utplånad på mitten. R. 14 är sannolikt æ, ehuru högra delen av bst gått förlorad i en urgröpfung; nedre delen av hst har gått förlorad i brottet. Av r. 15 och 16 återstår av vardera bara en hst upptill och nedtill, mitten är bortfallen i brottet. Efter r. 16 finnes lågt i slingan i en vittring en något kantig fördjupning, som möjligen är spår av sk. Av r. 17 återstår nedre delen av en hst. Ojämnheter i toppen av r. 18 verka icke huggna. R. 19 är säker men pricken i undre bst osäker. 20 r är skadad på mitten men före-

faller i likhet med de följande två runorna säkra. Av r. 23–26 återstå huvudstavar, som äro skadade i toppen; i intet fall finnas några bistavar bevarade. 27 **s** och 28 **u** äro säkra. Större delen av hst till r. 29 återstår; inga säkra spår av bst. Två fördjupningar framför 30 **p** äro troligen icke huggna. 30 **p** är delvis bortflagrad men förefaller säker. 31 **u** och 32 **r** äro jämförelsevis säkra. 33 **s** är skadad upptill och nedtill. Av följande tre runor återstå endast mellanpartierna, inga säkra spår av bistavar. Framför 37 **r** finnas två fördjupningar, som sannolikt icke äro huggna. 37 **r** är jämförelsevis säker liksom 38 **a**. Efter 38 **a** finnas två fördjupningar, som icke verka huggna. 39 **s** är delvis tydlig. Mellan 39 **s** och 40 **i** förefaller det som om den undre ramlinjen ginge upp i en båge. 40 **i** har nära toppen en korsande, avlång fördjupning, som verkar huggen, men på grund av sin höga placering sannolikt icke är det. Därefter ses spår av en hst, som på mitten har en fördjupning; runan kan ha varit **e** (41). Av r. 42 ser man en tydlig hst. Mellan denna hst och följande runa finns nedtill en lodrät fördjupning, som verkar huggen; spår av nedre bst i en **r**-runa? Därefter följa två huvudstavar, den andra (44) möjligen försedd med **u**-bst. Sedan ser man en säker hst med fördjupningar t. v., vilka icke verka huggna, varpå tydliga spår av ytterligare fem runor. 51 **m** är säker. Därefter finns en fördjupning, som möjligen skulle kunna vara huggen (sk). 52 **i** är säker. R. 53 kan möjligen vara binderuna **on**. 54–58 **ipris** äro relativt säkra. R. 59 har till höger en fördjupning i form av en trång **p**-bst. 60–61 **fi** äro säkra. 62 **i** förefaller att vara säker. Därefter synas två säkra huvudstavar. I 65 **p** är bst säker till två tredjedelar. Efter 65 **p** synes större delen av en hst; därefter nedre delen av en hst, möjligen ytterst svaga spår av de två övriga leden i en **s**-runa. 68 **p** är relativt säker. Därefter följa två grunda, parallella linjer, lodrätt, alldeles intill varandra. De uppfattas av Jungner som **ap**. Äro de huggna, måste de ha insatts som korrektur. 71 **r** är säker, därefter en säker hst, möjligen spår av **p**-bst. 73–74 **us** äro säkra. Av r. 75 finns en tydlig hst, möjligen något ovanför mitten t. v. spår av en bst. Ytan är i toppen av runan sliten, varför det icke är omöjligt att en **i**-bst funnits. Efter en urgröpning följer så spår av en runa, som är tydlig i ändarna, möjligen med **æ**-bst. 77–86 **ttipim : tilr** äro säkra. R. 87 är vittrad, **o**? med svaga bistavar.

Redan P. A. Säve betraktade runorna som »mycket svårläsliga», enligt beskrivningen till bilden i originalberättelsen 1863. I den i *ATS* 3 publicerade berättelsen ändrar han detta omdöme till »nästan oläsliga runor».

K. Torin fann inskriften otydlig och överlät uppgiften att läsa den åt S. Bugge, vars tydning han återger in extenso. Till grund för Bugges läsning ligga av Torin utförda »pappersaftryck». Bugge ger stenens runrader en annan ordningsföljd än här ovan och börjar läsningen med översta raden (r. 37–87), nedre raden (r. 1–36) läser han sist. Läsningen, som är utförligt motiverad hos Torin, lyder: **: rap : sa a(?)r kan : kenþnþ æm · ion : i præsp falk tþis : boþ : ar þtu · sa : at tþum : til bana : sgāl rætsta(?)þ : þit(?) u(?)pfarp : risþta(?) : asur : þurs : .** Efter en omfattande kommentar gör Bugge följande sammanfattning av form och innehåll:

»Jeg skal meddele den hele Indskrift i Versform, med forandret Orthographi, der nøiere betegner Udtalen:

ráð sa er kann!
kend æm Jóni,
præst falk diss
bóð, ar dó
sá at tiðum.
til bana skal.
rætstað þitt upvarp!
rista Assurr þvrs.

Dette oversætter jeg: 'Læs (Indskriften) den som kan! tilegnet er jeg Jon (d. e. jeg er Jons Ligsten). Jeg denne Hytte skjulte Præsten, da han var død ved Gudstjenesten. Til Døden skal man. Frygt ikke din Begyndelse (d. e. frygt ikke din Død, der danner Begyndelsen til dit evige Liv)! Assur Thurs (Søn) ridsede (Runerne).» — S. Söderberg kritiserar som hastigast denna tydning i *Ölands runinskrifter*, s. 31 not 2: »Högst osäker är

tydningen af Skärfvuminskriften (Torin, *Vestergötlands Runinskrifter*, 3:dje saml., sidd. 23–28), hvilken alltigenom innehåller lönskrift. Äfven läsningen af denna mycket skadade inskrift är osäker.»

Gardell återger Bugges läsning men med en översättning, som A. Janzén utan att ha granskat inskriften muntligen levererat: »Tyd den som kan! Tillägnad är jag prästen Jon. Jag gömde hans bud. När du så i sinom tid skall dö, rädes icke din himmelsfärd. Rista runorna þ och þ». Gardell fortsätter: »Bugge har i sin översättning missuppfattat innehållet. Slutet av inskriften är en besvärjelseformel.» I sitt år 1941 publicerade tolkningsförslag uppfattar Janzén inskriftens slut på följande sätt: »Assur Turs ristade (runorna).»

Jungner har granskat inskriften vid ett tjugutal tillfällen. I fältprotokollen finna sflera tydningsförslag av gissningskaraktär, alla av högst varierande innehåll. Endast inskriftens början och slut kan betraktas som någorlunda säkert. Det mellanliggande partiet med ett femtiotal mer eller mindre förstörda runor undandraget sig en kritisk tolkning. Detta avsnitt av inskriften bör dock bl.a. innehålla namnet på den eller de döda. Någon direkt motsvarighet till inskriftens slutönskan finns icke, men såväl verbet *letta* som uttrycket *til ro* ha brukats i liknande sammanhang i andra runinskrifter, jfr Öl 51, Ög 35, 39, 152, Sö 139 samt U 867, 1039; även DR 378, som anses ristad av en svensk.

130. Grolanda sn, Skånum.

Pl. 111.

Litteratur: B 980, L 1360, T 77. J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, bl. 66; And. Lidmark, *Sockenbeskrivning*, slutet av 1700-t. (avskr. i Sundholmska saml. nr 26, Stifts- o. Landsbibl., Skara); C. G. G. Helfeling, *Resa sept. 1791*, s. 85 f. (red. av P. Tham i KB F m 57: 1); P. E. Lindskog, *En korrt beskrifning om Skara stift* 2 (1813), s. 238; P. A. Säve, *Berättelse* 1863, s. 40 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 119); L. Kinberg i VFT 1: 2 (1869, nytr. 1938), s. 19; O. Montelius i *Falköping förr och nu* (1910), s. 60; O. Sjögren, *Sverige* 4 (1933), s. 365; *Handlingar* 1934, 1935 i ATA; H. Jungner, *Nytt från Falbygden* runfront (i: *Falbygden* 3, 1936), s. 20 f.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och Ulf Christofersson, bläckteckning 1687 jämte renritning för B 980 (i KB F 1 7 a, bl. 26), träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* samt B 980); Helfeling, bläckteckning (i a. a.); S. Welin, träsnitt (i T 77); Jungner a. a.

Runstenen står rest c:a 75 m. N om nya landsvägen till Falköping, 8 m. S om den gamla vägen till Skånumsgårdarna. Ortsuppgiften är i de äldre källorna genomgående »Skånums gårde». — U. Christofersson: »I Skånums gårde»; träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*: »I Skånums gårde»; A. Lidmark: »vid Skånums By och dess inägor»; C. G. G. Helfeling (F m 57: 1): »i Skeanums giärde»; P. E. Lindskog: »I Skånums gårde». — En gård med namnet Gärdet ligger också 75 m. V om stenen. L. Kinberg berättar 1869 om stenen, »att han för mycket längesedan blef flyttad till säteriet Simonstorp och inlagd till golfhall i ladugården, men 'otur med kreatur' vållade, att han åter blef förd till sitt förra ställe». Detta bekräftades 1937 av markägarinnan. Händelsen skulle ha ägt rum i hennes farfars tid (o. 1824–1908).

Mörk granit. Höjd 2,50 m., bredd 0,75 m. Den ristade sidan är plan, baksidan något ojämn.

Inskrift:

: kupmutr : rsþi : stin : þesi : eftir : eskil : brþur : sin : trek : hrþa : kuþan : hk : truki ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Guðmundr resti sten þennsi æftir Æskel, broður sinn, dræng harða goðan. Hiogg(?) Trygg[v]i(?).

»Gudmund reste denna sten efter Eskil, sin broder, en mycket god ung man. Trygge(?) högg(?) (runorna).»

Till läsningen: Vänstra bst till 6 t är grund till följd av flagring. 17 e är tydligt stungen. 20 e har mycket grund hst, men punkten är tydlig. 25 e är tydligt stungen. I 30 b är undre bst mycket grund. 34 r har förlorat undre delen av bst. 40 e är tydligt stungen. 48 þ är delvis skadad genom flagring. 49 a har gått förlorad i